

Семенова В.Г.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО – ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена дослідженню проблем інноваційного розвитку підприємств і особливостям проходження цих процесів в умовах ринкової економіки. У статті визначені особливості і напрямки формування організаційно – економічного механізму інноваційного розвитку підприємств.

The article is devoted to research of problems in innovation development of enterprises and peculiarities of these processes taking place under conditions of market economy. The article defines peculiarities and trends of forming organizational and economical methods of innovation development of enterprises

Розвиток інноваційних процесів є важливим показником економічного стану країни здатності членів суспільства до дійсних ринкових перетворень за рахунок створення, впровадження, поширення та практичного використання нової техніки та технологій, нової продукції і сировини, сучасних методів організації виробництва.

В цілому інноваційні та виробничі процеси мають деякі відмінності, які роблять завдання їх сумісності досить важким. Це ускладнюється тим, що інновації нерідко вступають у протиріччя із станом виробничої системи в цілому, що призводить до додаткового напруження. Для ліквідації виникаючих протиріччь необхідний спеціальний організаційно-економічний механізм, спрямований на інтенсифікацію інноваційного розвитку підприємств.

При формуванні такого механізму необхідно враховувати наступні особливості:

- причинно-наслідкові зв'язки, з однієї сторони, між підприємствами та галузями всередині держави, а з другої, – держави з світовою системою. Це завдання особливо актуальне сьогодні, в період інтеграції економіки України до світового ринкового господарства, участі у міжнародному розподілі праці;
- національну специфіку відтворювального циклу. Сюди відносяться такі питання, як національні традиції і спеціалізація в окремих виробництвах, селективність науково-технічної політики розвинених країн, можливості власного науково-технічного потенціалу, особливості інвестиційної політики країни, потреби в імпорті науково-технічних досягнень та можливості його реалізації;
- своєрідність процесу впровадження, який є результатом наукових та виробничих операцій та процедур;
- можливість та необхідність заміни старих засобів праці та предметів праці, технологічних процесів та видів продукції;
- необхідність забезпечення періодичного перетворення виробництва на основі нових технологій;
- прискорення темпів морального старіння і формування на цій основі науково-технічного прогресу;
- необхідність виникнення зацікавленості виробничих підприємств в освоєнні новітніх досягнень науки і техніки, основаних на науково-технічних принципах;
- потреби суспільства у підтриманні високого наукового рівня фундаментальних та прикладних досліджень, які є основою для використання нових технічних рішень при створенні техніки і технологій;
- важливість забезпечення єдності економічних інтересів суспільства, колективу та окремого працівника.

Організаційно-економічний механізм інноваційного розвитку підприємств повинен включати усі функції – організацію, планування, координацію,

регулювання і контроль. До елементів організаційно-економічного механізму відносяться: організаційний, правовий, соціально-психологічний і економічний механізми. Кожний з них має своє призначення, використовує специфічні методи і по різному впливає на кінцевий результат.

Організаційний механізм забезпечує процес впровадження відповідними нормативами та визначає порядок взаємодії підприємств і організацій, а також їх підрозділів, що приймають участь в інноваційному процесі. Він спрямований на здійснення послідовного виконання робіт, формування відповідних організаційних структур, в рамках яких здійснюється інноваційна діяльність. При цьому потрібна координація діяльності усіх учасників інноваційних процесів та збалансованості матеріальних та трудових ресурсів.

Удосконалення організаційного механізму напряму пов'язане і з якісними перетвореннями у питаннях державної політики і державного втручання в інноваційну сферу. Сучасний ринок технічно розвинених країн є спілкою приватних, державних і суспільних підприємств та організацій.

Державне втручання розповсюджується в основному на вирішення проблем підтримання високоефективного функціонування ринку, пов'язаних з соціальним забезпеченням, освітою та професійною підготовкою населення, із створенням та підтримкою капіталомісткої транспортної та інформаційної інфраструктури, із забезпеченням прогресивних технологічних зрушень в економіці. Останній проблеми в технічно розвинених країнах приділяється особлива увага.

Науково-технічна політика визначає основні цілі, форми та методи діяльності держави у науково-технічній сфері. Науково-технічна діяльність охоплює фундаментальні та прикладні наукові дослідження, а також доведення її результатів до стадії практичного використання. Держава покликана створювати сучасну інфраструктуру науки і готувати науково-технічні кадри, надавати державне фінансування та пріоритетне матеріально-технічне забезпечення фундаментальних досліджень, довготермінових державних науково-технічних програм, підтримку пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки.

Держава також веде статистику у науково-технічній сфері, забезпечує створення ринку науково-технічної продукції, оцінює науково-технічний рівень досліджень, нових технологій і техніки, проводить експертизу науково-технічних проектів, налагоджує науково-технічне співробітництво з іншими державами.

Функції з реалізації державної науково-технічної політики виконують органи державного управління і недержавні структури, які у сукупності можна розділити на 5 рівнів:

- 1 - Верховна Рада України;
- 2 - Кабінет Міністрів України;
- 3 - міністерства, відомства та інші центральні органи управління;
- 4 - місцеві органи державної влади і управління;
- 5 - організації, установи та підприємства, що беруть участь у впровадженні науково-технічної політики.

Верховна Рада України визначає головні цілі, напрями та правові основи діяльності у науково-технічній сфері, обсяги бюджетного фінансування наукових досліджень, відрахувань бюджетних коштів до Державного фонду фундаментальних досліджень, Державного інноваційного фонду та розміри державного резерву матеріально-технічних і сировинних ресурсів для забезпечення науково-технічної діяльності, затверджує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, перелік національних програм та обсяги фінансування кожної з них; створює систему кредитно-фінансових, податкових та митних регуляторів у науково-технічній політиці.

Кабінет Міністрів України веде розподіл коштів бюджету, призначених для фінансування наукових досліджень, використання Державного інноваційного фонду та інших державних фондів, організовує розробки національних та державних науково-технічних програм, створює механізм їхньої реалізації, контролює організацію і виконання робіт щодо створення сучасної інфраструктури науково-технічної діяльності, визначає порядок формування і використання для цього позабюджетних фондів, розробляє економічні, правові та організаційні механізми стимулювання НТП, укладає міжнародні угоди у сфері науково-технічного співробітництва.

Міністерства та відомства проводять науково-технічну політику у підпорядкованій галузі. Центральними органами державного управління України, що виконують функції управління розвитком науки і техніки, є Міністерство економіки (зведений відділ економічних реформ та науково-

технічної політики) і Міністерство у справах науки і технології. До організаційних структур, які беруть участь у проведенні державної науково-технічної політики, належать сертифікаційні служби, організації науково-технічної експертизи, інформації, республіканські та місцеві інноваційні фонди. Їхня діяльність спрямована на підтримку науково-технічної сфери.

Науково-технічну діяльність загальнодержавного значення фінансують з бюджету та державних позабюджетних фондів. Для фінансування та матеріально-технічної підтримки заходів щодо забезпечення розвитку і використання досягнень науки і техніки в Україні дотримується Державний інноваційний фонд. Інші види науково-технічної діяльності впроваджують з власних та залучених коштів усіх суб'єктів науково-технічної сфери.

Пряме державне регулювання науково-технічної діяльності проводять за допомогою таких форм і методів: визначення державних пріоритетів розвитку науки і техніки, формування і реалізація національних, державних та міждержавних науково-технічних програм, формування і розміщення державного замовлення, бюджетне фінансування певних видів науково-технічної діяльності, проведення державної науково-технічної експертизи, створення системи науково-технічної інформації, ведення патентно-ліцензійної діяльності, проведення метрології, стандартизації та сертифікації продукції у науково-технічній сфері, формування та заохочення науково-технічних кадрів.

Пріоритетні напрямки науки і техніки на підставі комплексного прогнозу соціально-економічного та науково-технічного розвитку держави визначає Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів. Прогнозування забезпечують державні інституції: головні інститути міністерств і відомств разом з інститутами НАН України.

Державні органи та наукові організації розробляють відповідну концепцію з визначенням цілей, очікуваних економічних та соціальних результатів структурних змін у виробництві та обґрунтовують потрібні для цього ресурси.

Державні науково-технічні програми є головними засобами реалізації національних програм та пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки. Їх формують і реалізують на підставі цільових проектів і розробок, відібраних на конкурсних засадах. Щодо кожної з державних науково-технічних програм Уряд України визначає орган управління, відповідальний за розвиток і реалізацію програми, призначає керівників програми, надає їм потрібні повноваження, зокрема право розпорядження ресурсами.

Для вирішення важливих завдань у галузі науково-технічної діяльності введене державне замовлення, яке забезпечує фінансуванням та підтримують матеріально-технічними ресурсами.

Державна науково-технічна експертиза проводиться з метою забезпечення наукової обґрунтованості та змісту пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки, відповідних науково-технічних програм та проектів, визначення соціально-економічних та екологічних наслідків інноваційної діяльності, аналізу ефективності використання науково-технічного потенціалу.

Важливою формою державного регулювання інноваційних процесів є створення і функціонування системи науково-технічної інформації, у яку входять територіальні мережі центрів первинного збору й опрацювання усіх видів науково-технічних даних, державні центри, наукові бібліотеки.

Патентно-ліцензійна діяльність забезпечує регулювання всього комплексу правових і економічних відносин, пов'язаних з створенням, захистом і використанням інтелектуальної власності.

Держава також регулює наукову технічну діяльність шляхом впровадження державного нагляду за дотриманням стандартів, норм і правил. Цю функцію виконує Державний комітет України з стандартизації, метрології та сертифікації та його територіальні органи.

Незважаючи на існування такого широкого переліку державних установ та організацій, що охоплюють різноманітні сторони науково-технічної діяльності, потрібно відмітити про необхідність досягнення узгодженості та взаємодії між окремими суб'єктами інноваційних процесів та спрямованості на можливість впровадження науково-технічних досягнень на рівні підприємств та організацій. Важливим напрямком на шляху досягнення цих завдань є формування ефективного правового механізму регулювання інноваційної діяльності.

Правовий механізм призначений зформувати єдину систему нормативних актів, які визначають права та обов'язки усіх учасників процесу

впровадження науково-технічних досягнень. Об'єктом цього механізму є фіксування порядку і норм поведінки учасників у постійно мінливих ситуаціях. Іншими словами, правовий механізм повинен ввести в практику відповідну систему заходів пов'язаних з інноваціями. При цьому важливу роль відіграє також вирішення питань типізації, уніфікації та стандартизації операцій при здійсненні інноваційних процесів.

Процес формування правового механізму складний та довгий, при цьому необхідні зусилля спеціалістів різних напрямків, у тому числі юристів, економістів, інженерів та соціологів.

З метою створення сприятливих економічних умов для ефективної науково-технічної діяльності, в Україні за останні роки розроблені і прийняті законодавчі акти, наприклад, Закони України "Про наукову і науково-технічну діяльність", "Про оподаткування прибутку підприємств", "Про охорону прав на винаходи та корисні моделі", в яких передбачені окремі фінансово-кредитні та податкові пільги.

Так, в статті 7.14. Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" передбачається пільгове оподаткування у розмірі 50% від існуючої ставки податку на прибуток від реалізації інноваційного продукту. Пільгове оподаткування діє перші три роки після державної реєстрації продукції як інноваційної.

Та разом з тим, необхідно відмітити недосконалість законодавчих актів, необхідність їх коректування. На практиці винахідники та підприємства залишилися економічно незахищеними, не одержали ніяких пільг та державних гарантій у відношенні стимулювання їх винахідницької та інноваційної діяльності. Питання про надання економічних гарантій у відношенні правового соціально-економічного захисту інноваційної діяльності в умовах ринкової економіки залишається невирішеним.

На сьогодні в Україні відсутній також дійовий правовий механізм підтримки, захисту та розвитку малого підприємництва, яке, як свідчить світовий досвід, активно приймає участь в інноваційних процесах.

Необхідно також суттєво розширити спектр економічних стимулів науково-технічного розвитку з врахуванням досвіду розвинених країн, передбачити відповідні доповнення та зміни в існуюче законодавство, що регулює інноваційні процеси в Україні.

Соціально-психологічний механізм сприяє формуванню емоційного клімату при проходженні інноваційних процесів, вихованню відповідальності та народногосподарського підходу до вирішення завдань науково-технічного прогресу. Цей механізм використовує методи, які впливають на моральні мотиви окремого працівника та колективу в цілому.

Наступним елементом організаційно-економічного механізму є економічний механізм. Він, по-перше, регулює економічні взаємовідносини між підприємствами та галузями у напрямку досягнення поставлених цілей в області науково-технічного прогресу; по-друге, забезпечує господарську самостійність виробничих ланок під час впровадження нової техніки та технології; по-третє, компенсує підвищені витрати в процесі реалізації інновацій.

Та в сучасних кризових умовах підприємства мають обмежені можливості фінансування інноваційної діяльності. До недоліків фінансування відносяться малі обсяги грошових фондів, відсутність фондів виробничого ризику, недостатність компенсування підвищених витрат на інновації, неможливість здійснення заходів по освоєнню інновацій на засадах використання усіх форм забезпечення (бюджетного, власних коштів, банківського забезпечення), мала зацікавленість підприємств в прискоренні оновлення випуску продукції і впровадженні нових технологій.

Згідно даних Державного комітету статистики України щорічно зменшується кількість промислових підприємств, що впроваджують інновації. Так, в 1997 році їх кількість становила 1655 підприємств, а в 1999 році - 1376. Причому основним напрямком інноваційних процесів є освоєння виробництва нових видів продукції, що звичайно, залишає на вихідному рівні основну проблему - моральну та фізичну невідповідність технічної бази виробництва світовим стандартам та ринковим вимогам.

Аналізуючи стан промислових підприємств потрібно відмітити, що їх технологічна база застаріла, виробництво є енергомістким та ресурсомістким, продукція - неконкурентоспроможною. Подальший спад виробництва обумовлений об'єктивно, так як попит на продукцію скорочується, а витрати ростуть.

Допомогти цим підприємствам можливо єдиним способом - забезпечуючи фінансову стабільність та сприятливий інвестиційний клімат.

В економічно розвинених країнах фінансово-кредитна система виступає основним засобом для перетворення науково-технічних досягнень в органічну необхідність виробництва. В залежності від ієрархії цілей формується структура і пріоритетність виділення фінансових коштів.

Виділяють наступні джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств:

- власні кошти підприємств: фонд розвитку підприємств; амортизаційний фонд;
- залучені кошти: кошти акціонерів-засновників; кошти, одержані від додаткових емісій акцій; бюджетні кошти;
- позикові кошти: банківські кредити; кошти, одержані від випуску облігацій; кошти від лізингової діяльності.

За даними Державного комітету статистики України в 1999 році найбільш значимим джерелом фінансування інноваційної діяльності в промисловості виступали власні кошти підприємств (69,3%). Така тенденція зберігається протягом останніх років.

Власні кошти підприємств, що спрямовуються на фінансування інноваційних процесів, формуються, як правило, на базі одержуваного прибутку. Їх звичайно недостатньо для базового переозброєння виробництва.

Залучені кошти можуть включати кошти акціонерів-засновників при створенні акціонерних товариств; кошти, одержані від розміщення на фондовому ринку нових випусків акцій; а також кошти, одержані від іноземних та вітчизняних інвесторів та фінансування з державного бюджету.

Але використання цих джерел також обмежене і обумовлено інвестиційною політикою держави та іншими законодавчими актами. Перетворення підприємств в акціонерні товариства, на жаль, не призводить до появи достатніх грошових коштів, як свідчить практика подібних перетворень.

Бюджетна форма фінансового забезпечення використовується для вирішення національних, міжгалузевих інновацій. Фінансові кошти, що поступають на підприємство "зверху" спрямовані для вирішення проблем, які в багатьох випадках не торкаються інтересів підприємств у довгостроковому науково-технічному розвитку. Бюджетна форма забезпечення безпосередньо пов'язана з інвестиційною політикою, що здійснюється на національному рівні.

У Постанові Верховної Ради України "Про стан фінансування науково-технічної сфери в державі" відмічається, що на протязі 1996-1998 рр. частка витрат з бюджету на фінансування науково-технічної сфери скоротилась з 0,45 до 0,34 % ВВП, тобто до рівня слаборозвинених країн. Не виконуються вимоги Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність", яким передбачається виділення на фінансування розділу "Фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу" Державного бюджету України в 1999 році одного відсотка ВВП. В цілому з урахуванням Національної космічної програми, робіт для національної оборони та інноваційних проектів витрати з Державного бюджету України на фінансування науково-технічної сфери складають тільки 73,7 % виділених лімітів.

Позикові кошти включають банківські кредити (в першу чергу довгостроковий та середньостроковий інвестиційний кредит); позикові кошти, одержані від розміщення на біржовому та небіржовому фондовому ринках спеціально випущених облігацій підприємства; комерційний кредит поставників матеріальних ресурсів (запасів сировини, напівфабрикатів, комплектуючих виробів та ін.); лізинг спеціально замовленого обладнання з відстроченим викупом його після того, як воно буде поставлене, з дозволом на протязі певного часу використовувати його на умовах оренди.

Та підприємства рідко використовують кредити та інші позикові кошти. Існуюча кредитна політика держави також має ряд недоліків і не дозволяє на рівні конкретних підприємств активізувати інноваційні процеси. Однією з основних причин такого положення є високий рівень кредитних ставок. Використання лізингу, як інструменту залучення фінансових коштів залежить передусім від якості продукції та наявності конкуренції.

Отже можна зробити висновки, що підприємства на сьогодні значно обмежені у фінансуванні інноваційної діяльності. Разом з тим, на наш погляд, у підприємств є перспективи. Мова передусім йде про амортизаційну політику підприємств, спрямовану на формування амортизаційного фонду, як

джерела науково-технічного розвитку підприємств. В економічно розвинених країнах норми амортизації виконують функцію створення умов прискорення обігу основного капіталу і є стимулом для підприємств, які проводять активну політику технічного оновлення.

В результаті використання прискореної амортизації підприємства мають можливість одержати додаткові грошові кошти, які стають додатковим фінансовим джерелом для активної інноваційної діяльності та виступають фінансовим активом, який не залежить від стану ринку позикового капіталу. Це має важливе значення для підприємств, оскільки зменшує співвідношення позикового капіталу до власного, підвищує ліквідність підприємства.

Отже, розгляд основних елементів організаційно-економічного механізму впровадження інноваційних процесів свідчить про наявність недоліків та необхідність їх удосконалення. Одним з основних напрямків удосконалення організаційно-економічного механізму є забезпечення функціональними законодавчими актами, спрямованими на стимулювання розвитку науки і техніки, широкого впровадження їх досягнень у виробництво за допомогою податкових, кредитних, цінних та інших важелів розвитку.

ПРОПОЗИЦІЇ

до статті “ Проблеми формування організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку підприємств”

Сучасне функціонування підприємств в мінливих ринкових умовах пов'язане з необхідністю постійного інноваційного розвитку підприємств. Оскільки тільки за умови своєчасного освоєння нових видів продукції, технічного переозброєння виробництва, використання вискоєфективних технологій можливе забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Разом з тим досвід показує, що тільки невелика частка вітчизняних підприємств своєчасно проводить інноваційні перетворення. Так, в 1997 році їх кількість становила 1655 підприємств, а в 1999 році – 1376. Причому основним напрямком інноваційних процесів є освоєння виробництва нових видів продукції, що звичайно, залишає на вихідному рівні основну проблему – моральну та фізичну невідповідність технічної бази виробництва світовим стандартам та ринковим вимогам.

Перед усім таке становище зумовлено відсутністю чітко спрямованого організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку підприємств, що охоплює усі сторони цих процесів. У статті досліджені основні його складові елементи: організаційний, правовий, соціально-психологічний та економічний механізми. Кожен з них має свої особливості формування та функціонування. В результаті дослідження були виявлені недоліки кожного з елементів та основні напрямки їх удосконалення.

Удосконалення організаційно-економічного механізму напряму пов'язане і з якісними перетвореннями у питаннях державної політики і державного втручання в інноваційну сферу. Незважаючи на існування широкого переліку державних установ та організацій, що охоплюють різноманітні сторони науково-технічної діяльності потрібно відмітити про необхідність досягнення узгодженості та взаємодії між окремими суб'єктами інноваційних процесів та спрямованості на можливість впровадження науково-технічних досягнень на рівні підприємств та організацій. Важливим напрямком на шляху досягнення цих завдань є формування ефективного правового механізму регулювання інноваційної діяльності.

Наслідком недосконалості законодавчих актів є те, що на практиці винахідники та підприємства залишились економічно незахищеними, не одержали ніяких пільг та

державних гарантій у відношенні стимулювання їх винахідницької та інноваційної діяльності.

На сьогодні в Україні відсутній також дійовий правовий механізм підтримки, захисту та розвитку малого підприємництва, яке, як свідчить світовий досвід, активно приймає участь в інноваційних процесах.

Одним з основних напрямків удосконалення організаційно-економічного механізму є забезпечення функціональними законодавчими актами, спрямованими на стимулювання розвитку науки і техніки, широкого впровадження їх досягнень у виробництво за допомогою податкових, кредитних, цінових та інших важелів розвитку виробництва.